

INSPIRACE PÍSMÁ SVATÉHO

Jedinečný ráz Písma vyplývá z jeho nadpřirozeného původu, obsahu a zaměření. S pevným přesvědčením církev vyznává, že Bible je Božím slovem. Dogmatická konstituce II. vatikánského koncilu *Dei verbum* stručně a jasně uvádí: „Písmo svaté je totiž Boží řeč, písemně zaznamenaná z vnuknutí Ducha svatého“ (DV 9).

Slovo „inspirace“ se odvolává na terminologii „Božího Ducha“, privilegovaného titulu, který SZ používá k označení moci Boží v činnosti, aby tak zdůraznil tvůrčí sílu, tajemnost a neustálou novost Božího působení. Boží Duch je „duch Boží, který se vznášel nad vodami“ (Gn 1,2) při stvoření světa; který ponoukal Samsona, aby osvobodil svůj lid (Sd 13,25); který zadul ze čtyř větrů, aby ožily suché kosti (Ez 37,9); který zmírňoval úzkost Eliáše (1 Král 19,12); který se žene jako prudký vítr a má podobu ohnivých jazyků (Sk 2,2-3); v němž voláme: Abba, Otče (Řím 8,15; Gal 4,6); který uděluje duchovní dary a různé služby v církvi (1 Kor 12,4-11). Takto si musíme představit Ducha: mocného a svobodného, aktivního, který působí v nejrůznějších podobách, který je přítomný, a přitom neviditelný. V této souvislosti si musíme též představit inspiraci posvátných knih.

1 BOŽÍ DUCH VE ZJEVENÍ SKRZE UDÁLOSTI A SLOVA

Působení Ducha Božího má především účel uschopňovat k jednání a mluvení některé osoby v Božím jménu. Toto je možné objevit v Bibli vyjádřené nejrůznějšími obrazy: Duch Boží působí skrze inspirovanou osobu, „je nad ní“, „spočívá na ní“, „sestupuje na ni“, „zahaluje ji“. Tyto všechny výrazy připravují technický termín „inspirace“.

Ve Starém zákoně Duch Boží dává úkol Mojžíšovi a starším z lidu, úkol „nést břímě lidu“ (Nm 11,17-25); přebývá v Jozuovi, který obsazuje zaslíbenou zemi (Nm 27,18); vyzbrojuje Gedeona (Sd 6,34); zmocňuje se Saula (1 Sam 10,6) a v něm působí (1 Sam 11,6) a při jeho nevěrnosti od něho odstoupil (1 Sam 16,14) a sestoupil na Davida při příležitosti jeho pomazání Samuelem (1 Sam 16,13). Zde je možné mluvit o jakési inspiraci „pastorální“, která řídí „pastýře“ vyvoleného lidu a skrze ně celou historii, ve které se připravuje mesiášská spása. Ale Duch Boží nejen uschopňuje k jednání, ale též k mluvení. Proroci jsou těmito posly, kteří předávají Slovo Boží vyvolenému lidu. Duch Hospodinův se snaší na Ezechiela (Ez 11,5); vkládá slova do úst Izaiášovi a jeho potomstvu (Iz 59,21) a naplňuje mocí, právem a bohatýrskou silou Micheáše (Mi 3,8). Ozeáš je „muž Ducha“ (Oz 9,7). Prorocký úřad je dílem Ducha (Neh 9,30; Zach 7,12). Skrze tyto Boží vyvolené si připravuje mesiášský čas, v kterém Duch bude vylit na všechny (Jl 3,2-3), který apoštol Petr vidí naplněn v den Letnic (Sk 2,16-18). Tento dar Ducha, který doprovází a vysvětluje onen dar konání, je možné chápat jako další aspekt inspirace, který je možný nazvat ústní - orální, který provází a doplňuje inspiraci pastorální. Obojí aspekt inspirace, tj. „pastorální“ i „prorocký“, nachází svoje naplnění ve zjevení Ježíše Krista. Ježíš přikazuje svým učedníkům, aby nepsali knihy, ale aby kázali evangelium a aby zakládali církevní obce. A je to tentýž Duch, který řídí tyto nové pastýře a proroky, kteří jsou apoštoly. Duch řídí misionářskou činnost Filipa (Sk 8,29-39), Petra (Sk 10,19), Pavla (Sk 13,2-4) a „ustanovuje strážce, aby byli pastýři Boží církve“ (Sk 20,28). Jak je vidět ze SZ i NZ, biblické zjevení má v sobě vtisknutou šablonu působení Ducha - užívá „inspirace“, která ještě není inspirací tzv. biblickou, ale která ji ohlašuje a připravuje. Pouze prostřednictvím této „inspirace“ se biblická historie stává „historií spásy“. Bible se tak stává privilegovaným místem uchovávání a předávání Zjevení!

2 PÍSMO SVATÉ JE BOHEM INSPIROVANÉ

Úzké spojení mezi Božím Duchem a psaným Božím slovem se již objevuje ve SZ. Podle Iz 34,16 v „knize Hospodinově“ – čili v zapsaných prorockých slovech – působí ústa Boží a Duch Boží. V kající modlitbě izraelského lidu je kniha Zákona Hospodina (Neh 9,3) připisována Božímu Duchu (Neh 9,20). Stejně najdeme v Neh 9,30: „Skrze své proroky jsi jim dával výstrahu svým duchem, ale neposlouchali.“ NZ dědí od SZ pouto mezi psaným Slovem Božím a Božím Duchem a výslovně je aplikuje na knihy SZ. Ve Skutcích apoštolů se mluví: „je nezbytné, aby se naplnilo

slovo Písma, kde Duch Svatý již ústy Davidovými mluvil“ (Sk 1,16; srovnej s Sk 4,25). Sám Ježíš cituje jeden žalm a uvádí jej formulací: „Sám David řekl v Duchu Svatém“ (Mk 12,36; Mt 22,43). V NZ máme ještě dvě místa, ve kterých se výslovně mluví o působení Ducha svatého v psaném Slově:

„Bud'te si však především vědomi toho, že žádné proroctví v Písmu není ponecháno soukromému výkladu. Neboť proroctví nebylo nikdy proneseno z lidské vůle, nýbrž Duchem svatým *vedení* (řecky: *feromenoi*; lat. *inspirati*) mluvili lidé (poslaní) od Boha.“ (2 Petr 1,21).

„Od dětství znáš svatá Písma; ta tě mohou naučit moudrosti ke spasení vírou v Krista Ježíše. Všechno Písmo (je) vdechnuto Bohem (řecky: *theopneustos*) a hodí se k poučování, usvědčování, k napravování a k výchově ve spravedlnosti, aby Boží člověk byl náležitě připraven ke každému dobrému činu.“ (2 Tim 3,15-17).

Řecké slovo *theopneustos* (θεόπνευστος) je *hapax legomenon* (tj. objevuje se jen jednou) v celé Bibli; jeho význam nejlépe vystihuje překlad „Bohem inspirováný“ (RSV: inspired by God; TOB: inspirée de Dieu; CEI: inspirata da Dio; DEÜ: von Gott eingegeben). O které „všechno Písmo“ se jedná? Text 2 Tim 3,16 se jasně přímo vyjadřuje o SZ, který Timotej poznal od své matky (2 Tim 5,15), která byla židovka (Sk 16,1). Nepřímo je možné pod tímto termínem chápat každou knihu, která je označována jako „Písmo“. Je jisté, že v období, kdy byl napsán 2 Petr (konec prvního století nebo počátek druhého století), existovala úplná (nebo téměř úplná) sbírka Pavlových listů. Autor 2 Petr staví na stejnou úroveň Pavlovy listy jako „ostatní Písmo“:

„Shovívavost našeho Pána považujte za svou spásu! Tak vám to psal i náš milovaný bratr Pavel podle moudrosti, která mu byla dána, a mluví o tom ve všech svých listech. Jsou v nich ovšem místa, kterým není snadno porozumět, a lidé nevědomí a neutvrzení (ve víře) je překrucují, jako i ostatní Písmo ke své vlastní zkáze“ (2 Petr 3,15-16)

NZ se vyslovuje formálně o Boží inspiraci Písma svatého, tj. o božském původu nejen pouze obsahu knih Bible, Božího zjevení, ale též privilegovaném nástroji, který ji uchovává a předává. Sám Bůh je přítomen při zrodu posvátných knih. Jeho Duch v nich působí.

3 CÍRKEV A INSPIRACE BIBLE

Jak církev vysvětlovala tajemství Písma svatého během své historie; jak chápala Boží inspiraci; na tyto otázky se nyní pokusíme dát odpověď.

3.1 Helénismus, židovství a autoři Nového zákona

Řekové viděli v τὸ πνεῦμα (*to pneuma*) sílu božského vánku, který se zmocňoval kněze (kněžky), a uváděl ho do stavu *raptus estatico*, čímž byl tento divotvůrce ve stavu vytržení a byl tak schopen provolávat ve jménu bohů božské výroky (např. výroky v Delfách). Toto však nemá nic společného s Boží inspirací *theopneustos* v NZ. Podobné pojetí inspirace jako u Řeků je možné objevit též u židů. Filón Alexandrijský, když uvádí známou legendu o vzniku LXX, vyjadřuje se o překladatelích: „...prorokovali, jakoby uchvácení (Bohem), ... všichni stejnými slovy a stejnými větami, jakoby každý z nich byl pod diktátem neviditelného inspirátora“ (*De vita Mosis* II, 37). Josephus Flavius se zmiňuje o inspiraci proroků: „...proroci se z božské inspirace dozvěděli o událostech pradávných a vzdálených a jasně popsali, co se událo za jejich doby“ (*Contra Apionem* I, 37). Existují tedy v židovské teologii dva modely inspirace. První model chápe inspiraci jako „událost nadpřirozeného zjevení, která proměňuje biblické autory v nástroje Božího diktátu“ prostřednictvím „Božího Ducha, který se jich zmocní a eliminuje jejich rozum a učiní je schopnými komunikovat božské zjevení“. Druhý model chápe inspiraci jako „proces vyvolení a autorizování člověka být svědkem sepsání Božího zjevení“. O prvním modelu inspirace není zmínky jak ve SZ, tak v NZ; tato extatická teorie se objevuje až v pobiblickém období. Druhý model je možný nalézt v Bibli, avšak není možné i zde oddělovat působení Ducha od lidské historie biblických svědků a jejich svobodné a vědomé literární aktivity. Ze SZ můžeme vzít příklad proroků, kteří nejsou jediní inspirování, ale u kterých je zjevné s větší silou a jasností působení Ducha. Analyzováním literárního díla a osobitého stylu „klasického Izaiáše, romantického Jeremiáše a barokního Ezechiela“, nemůžeme vyvodit, že prorok píše pod diktátem, nebo že opakuje nazpaměť nebo doslovně poselství, které přijal prostřednictvím zjevení. Boží a lidské je stále přítomné: Boží pozvedá lidské, nepotlačuje. Povolání pozvedá osobnost proroka, neničí ji; polarizuje její literární citlivost (viz Jer 20,7-9). V NZ apoštolé přijímají jako proroci poslání hlásat Boží Slovo, které se

zcela zjevilo v osobě Ježíše Krista: v jeho bytí, konání a mluvení. Hlásání apoštolů se uskutečňuje prostřednictvím „vzpomínání“, „chápání“ a „svědčením“ - tj. prostřednictvím lidských schopností. Duch Ježíše Krista, který byl jím samým přislíben apoštolům (Jan 14,25-26; 15,26-27; 16,13-14), má právě tento úkol: uschopnit je si „vzpomenout“, „chápat“, „svědčit“, tj. „oživit do hloubky paměť a rozum“.

3.2 Období církevních otců

Církevní otcové dosvědčují svou víru v božský původ Bible, poněvadž je „Bohem inspirovaná“. Origenes dosvědčuje: „Posvátné knihy jsou napsány pod vlivem inspirace Ducha svatého, z vůle Otce, skrze Ježíše Krista.“ Ambrož dodává: „Celé Písmo je nazýváno *theopneustos*, protože Bůh inspiruje to, co vyslovil Duch.“ Církevní otcové se ve svých spisech také snaží vysvětlit vztah mezi Slovem Božím a lidským slovem v Bibli, vztah mezi Bohem, který inspiruje, a lidským pisatelem, který je pod vlivem Ducha svatého. Církevní otcové prohloubili nauku NZ v několika klíčových pojmech:

- Bůh autor - proti dualistickým herezím, které stavěly proti sobě SZ a NZ se zdůrazňuje jednota obou;
- člověk jako nástroj - proti montanistickému pojetí inspirace jako extáze (úplné popření vědomé lidské činnosti) se zdůrazňuje uvědomělý charakter nástroje (Jeroným);
- Boží blahosklonnost - pojem rozvinutý zvláště Janem Zlatoústým znamená připodobnění se Božího slova lidem co do způsobu jejich řeči;
- Boží dopis - Augustinův výraz vyzvedající osobní komunikaci Boha s lidmi.

3.3 Středověk a Tomáš Akvinský

Do konce 12. století pojetí inspirace se drží učení církevních otců. Pouze se vznikem scholastiky je znovu vztah mezi působením Boha a přičiněním pisatele Písma svatého podroben kritické analýze. Scholastika přebírá obraz „nástroje“, který přepracovávají podle aristotelovského systému a užívají pojmy jako: příčina působící, základní a nástrojová. Pro Tomáše je základním autorem Písma svatého Duch svatý (*causa principalis* /hlavní příčina/ – Bůh), zatímco člověk je jeho nástrojovou příčinou (*causa instrumentalis*). Nástroj koná dvojí činnost: vlastní i tu, která přísluší hlavní příčině (např. pohyb pera). Specifický přínos Tomáše pro biblickou inspiraci je v jeho pojetí „proroctví“: Prorocké charisma zahrnuje dva aspekty: „acceptio sive repraesentatio rerum“, tj. souhrn materiálu, který vytvoří proroctví, a „iudicium de acceptis“, tj. konečný úsudek ohledně obsahu proroctví. Když Duch svatý působí v obou aspektech, pak se jedná o proroctví v pravém slova smyslu.

3.4 Florentský a Tridentický koncil

Florentský koncil (4. února 1442) neopakuje pouze tradiční formulaci, že Bůh je „autorem SZ a NZ“, ale zavádí poprvé do dokumentů Magisteria kategorii „inspirace“, která je důvodem a základním božským charakterem Písma svatého:

„... (církev) vyznává jednoho a téhož Boha jako autora Starého a Nového zákona..., neboť svatí jak jednoho tak druhého zákona mluvili z *vnuknutí téhož svatého Ducha (eodem Spiritu Sancto inspirante)*“ (EB 47).

Tridentický koncil (8. dubna 1546) znovu potvrdil ve stejné linii jako Florentský koncil skutečnost biblické inspirace; avšak proti tezi: „Sola Scriptura“ reformátorů, se koncil snažil definovat působení Ducha svatého mimo Písmo svaté na „nezapsané tradice o Ježíši Kristu a o apoštolech“, na které použil formulaci „dictare“, která nemá zde význam „doslovného diktátu“, ale je chápáno jako synonymum slovesa „inspirovat“. (viz EB 57). Termín „dictare“, který Tridentický koncil použil pouze pro ústní podání, byl převzat a použit pro Písmo svaté encyklikou *Providentissimus Deus* (Lev XIII.; EB 89 a 124) stejně též encyklikou *Spiritus Paraclitus* (Benedikta XV.; EB 448). Poněvadž přece jen může vést takováto formulace k dvojsmyslnosti, nebyla už znovu použita I. a II. vatikánským koncilem a neobjevuje se též v encyklice *Divino Afflante Spiritu* (Pius XII.).

3.5 Od Tridentského koncilu do I. vatikánského koncilu

Po Tridentském koncilu se objevili teologové, kteří znovu začali projednávat otázku *přirozenosti biblické inspirace*, jejichž reflexe přijala dva různé směry. První směr mluví o verbální (slovní) inspiraci; jejím nejvýznačnějším představitelem byl dominikán *Domenico Banes* († 1604), který tvrdil: „Duch svatý nejen inspiroval obsah Písma, ale i diktoval a napovídal (vnukal) jednotlivá slova.“ Banes tak chtěl zdůraznit božský původ Písma, ale svým výrokem popřel skutečnou lidskou aktivitu svatopisce. Tím pak se stalo obtížné mimo jiné vysvětlit rozdílnost jazyka, mentality, které existují mezi svatopisci v Bibli. Druhý směr je možné nazvat *reálnou (skutečnou) inspirací*, která je limitovaná na obsah Písma a tedy ne na doslovné vyjádření; je reprezentovaná jesuitou *L. Lessio* († 1623). Stejným směrem pokračoval *J. Jahn* († 1816), který ztotožnil inspiraci s bezchybností posvátných knih; benediktin *D. B. Haneberg* († 1886) se domníval, že jako jedna z možných inspirací, vedle inspirace „předcházející“, existuje inspirace „následující“, tj. následující schválení knihy církví jako knihy posvátné. 24. dubna 1870 byla promulgována I. vatikánským koncilem dogmatická konstituce *Dei Filius*. Ve druhé kapitole této konstituce, která je věnována „zjevení“, se prohlašuje ohledně Písma svatého:

„Církev je však považuje za svaté nikoli proti, že by byly vytvořeny pouhou lidskou dovedností a potom její (tj. církve) autoritou schváleny, ani ne proto, že obsahují zjevení bez chyb, nýbrž proto, že (byly) sepsány z vnuknutí Ducha svatého a mají Boha za autora a jako takové byly církvi předány“ (EB 77).

I. vatikánský koncil především ve svém prohlášení odmítá dvě teorie o inspiraci, předložené od J. Jahna a od D. B. Haneberga a znovu potvrzuje Božský původ Písma ve své inspiraci.

3.6 Od I. vatikánského do II. vatikánského koncilu

Encyklika Lva XIII. *Providentissimus Deus* z roku 1893, jejímž vlastním tématem byla neomylnost Písma (která byla v období rozvíjejících se společenských a přírodních věd ostře napadána), je prvním dokumentem Magisteria, který se pokouší opsat přirozenost inspirace pomocí psychologické analýzy svatopisce z hlediska tří dimenzí: intelektuální, volní a činné:

„... (Bůh svatopisce) svou nadpřirozenou silou tak podnítl a pohnul ke psaní a tak jim při psaní pomáhal, aby všechno to a pouze to, co on sám přikázal, správně v mysli pochopili, věrně chtěli sepsat a přiměřeně to vyjádřili s neomylnou pravdou; vždyť jinak by nebyl on sám autorem celého Písma svatého“ (EB 125).

Encyklika *Spiritus Paraclitus* Benedikta XV. (EB 448), vydaná v roce 1920 ke příležitosti 1500 let úmrtí Jeronýma, popisuje přirozenost z psychologického hlediska svatopisce ve stejné linii jako *Providentissimus Deus*. Konečně encyklika *Divino Afflante Spiritu* Pia XII. (EB 556) z roku 1943 užívá terminologie: „svatopisec - nástroj“ a zdůrazňuje, že osobní vlastnosti pisatele nejsou eliminovány ani zmenšeny působením Ducha svatého.

Dogmatická konstituce II. vat. koncilu *Dei Verbum* z roku 1965 přebírá terminologii nástrojovosti a ji aplikuje na svatopisce - „On působil v nich a skrze ně“ - avšak nenazývá je „nástroje“, ale „pravými autory“. Zde je použit text *Divino Afflante Spiritu*: „Bůh si vybral lidi a použil jich s jejich schopnostmi a silami“:

„Svatá matka církev totiž považuje podle apoštolské víry všechny knihy jak Starého, tak Nového zákona se všemi jejich částmi za posvátné a kanonické, protože jejich původcem je Bůh, neboť byly sepsány z vnuknutí Ducha svatého (srov. Jan 20,31; 2 Tim 3,16; 2 Petr 1,19-21; 3,15-16), a jako takové byly církvi předány. K sepsání posvátných knih si však Bůh vybral lidi a použil jich s jejich schopnostmi a silami, působil v nich a skrze ně, aby jako praví autoři zapsali všechno to a pouze to, co on chtěl.“ (DV 11)

4 OTÁZKY

1. Uveďte příklady působení Božího Ducha ve Starém a Novém zákoně (viz kapitola 1).
2. Jaké jsou dva modely inspiraci v židovské teologii?
3. Jmenuje směry o přirozenosti inspirace v období po Tridentském sněmu.
4. Které biblické texty vypovídají o tom, že Písmo svaté je Bohem inspirované?
5. Co říká dogmatická konstituce II. vatikánského koncilu *Dei Verbum* z roku 1965 o inspiraci Písma svatého?